

daje uzročnu važnost, smatra Hedström, nema ništa za ponuditi sociološkoj teoriji. Potrebno je početi od individualnih aktera i njihove interakcije.

Nakon što je kritizirao »staromodne« kvantitativne metode kauzalne analize u sociologiji poput modeliranja strukturnim jednadžbama, slaže se sa Colemanovom dijagnozom da je kvantitativno istraživanje u sociologiji upalo u »individualistički bihevizizam« u kojem je statistička povezanost među varijablama postala osnovnim oruđem u deskripciji i analizi društvenih fenomena te je umnogome zamijenila teorijski smislene veze. Bitna je poruka da je potrebno jasno razlikovati statističku analizu od socioloških objašnjenja. Da bi ilustrirao svoju tezu, Hedström na posljetku empirijski primjenjuje svoju DBO teoriju na problem nezaposlenosti mladih u Švedskoj. Nakon što je analizirao statističke indikatore, razvija takozvane empirijski kalibrirane simulacijske modele temeljene na činiteljima koji dobivaju jednake demografske karakteristike poput onih u stvarnome životu.

Naglasak je u analitičkoj sociologiji stavljen na premošćivanje jaza između djelovanja pojedinaca i širih društvenih ishoda. Pritom središnje mjesto u objašnjenju ima društvena interakcija koja je ključna za određivanje tijeka društvenih procesa. A najbolji formalni model analize društvene interakcije, ističe Hedström, pruža simulacijsko modeliranje temeljeno na činiteljima jer ako poznamo želje, uvjerenja i prilike u kojima se akteri nalaze, onda će nam ono omogućiti da lakše predvidimo njihovo ponašanje.

Neki od problema koji se naslućuju kod razmatranja tog pristupa sociologiji

jesu oni s kojima se inače moraju nositi različite varijante teorije racionalnog izbora. No postoje i problemi specifični za Hedströmov prijedlog. Naime, kakav tip podataka nam je potreban da bismo stvorili plauzibilne modele ljudskog djelovanja? Drugim riječima, kako možemo doći do pouzdanih informacija o željama, uvjerenjima i prilikama pojedinaca, a koji su dovoljno snažni da ih motiviraju na djelovanje? Nadalje, ne uzimaju se u obzir šira društvena i kulturna ograničenja ljudskog djelovanja poput onih koje proizvode državne institucije ili kulturne norme. No, nedvojbeno je riječ o bitnom koraku naprijed u pokušaju povezivanja makrorazina i mikrorazina analize u sociologiji i, što je barem jednako važno, ponuđeni su neki konkretni i plodonosni prijedlozi za učinkovito povezivanje teorijskog i empirijskog rada koji bi u sociologiji trebali biti dio jedne organske cjeline.

Valerio Baćak

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Gilles Lipovetsky

Paradoksalna sreća: ogled o hiperpotrošačkom društvu

Zagreb: Antibarbarus, 2008, 251 str.

Nedavna pojava globalne krize izazvala je neočekivanu gestu: članovi vlada nekih država pozvali su građane da manje troše. Kako upute nisu bili previše konkretne te je mnogo toga ostalo neizrečeno, stvorio se dojam da građani trebaju

kupovati samo ono što im je nužno, a uskratiti si suvišna kupovanja koje bi im pričinjavala zadovoljstvo. Suprotno tomu, a možda i s nešto s nešto više odobravanja svojih građana, britanska je vlada poduzela mjere kojima je svrha potaknuti potrošače da troše više i tako pokrenu tržište.

U knjizi *Paradoksalna sreća: ogled o hiperpotrošačkom društvu*, Gilles Lipovetsky postavlja neka očito vrlo aktualna pitanja poput: u koju smo fazu potrošačkog kapitalizma zapravo stigli, što potrošnja znači suvremenim pojedincima i kako stoje stvari s odnosom potrošnje i zadovoljstva. Glavni lik knjige tako je onaj akter kojem su upućeni različiti apeli vlada, *Homo consumericus*, a koji se ovdje pojavljuje kao neuobičajeni, pokretni i prilagodljivi turbopotrošač.

U prvom dijelu knjige autor, pripremajući teren za analizu hiperpotrošačkog društva, pravi razliku između triju faza potrošačkog društva. U prvoj fazi nastanka masovnih tržišta dolazi do niza pronalazaka bitnih za razvoj potrošnje kao što su robne kuće, reklame, marke. Ovo je razdoblje vezano uz utemeljivanje velikih nacionalnih tržišta i po autoru traje od osamdesetih godina 19. stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata.

Druga faza društva masovne potrošnje formira se oko 1950. godine i često se poistovjećuje s društvom obilja. Ako je već u prvoj fazi došlo do pojave robnih kuća, onda je obilježje ove faze pojava supermarketa, hipermarketa i diskonata. Mnogi proizvodi, prije dostupni samo eliti, sada postaju dostupnima gotovo svima pa dolazi do znatnog povećanja u proizvodnji automobila, televizora, kućanskih aparata. No, u ovoj fazi još uvijek postoji na-

petost između pojave potrošnje individualističkog tipa, odnosno težnje da se proizvodom pribavi ugodna, te potrošnje koja donosi i društveni ugled, dakle, potrošnje dobara koja postaju i statusnim simbolima.

Treće je povijesno razdoblje potrošačkog kapitalizma društvo hiperpotrošnje, koje donosi nove načine proizvodnje, prodaje i potrošnje. Sad se zbiva puni preokret s tržišta koje određuje ponuda na tržište kojim upravlja potražnja. Potražnja za raznovrsnim proizvodima dovodi do zastarjelosti masovnu proizvodnju pa se procjenjuje da *Swatch* ima više od 50.000 zaštićenih modela, a Barbie nudi djevojčicama da same »sastave« svoju lutku. Proizvodi imaju sve kraći vijek trajanja te u sve kraćim razmacima novi modeli dolaze na tržište, što ima za cilj osnažiti osjećaj individualizacije potrošnje. Kako bi pojačao svoje tvrdnje, Lipovetsky kaže da je u trećoj fazi doba izbora prešlo u doba hiperizbora, a individualistička je potrošnja postala hiperindividualističkom potrošnjom. Dakako, individualizacija potrošačkih izbora uzrokovana je i slabljenjem utjecaja klasa na život pojedinca koji je sada oslobođen obaveze uklapanja u unaprijed oblikovani stil života. Turbopotrošač se odlikuje time da želi dobiti sve, i to odmah, a industrija suvremenog društva nije ga dočekala nespremna.

Dok se prvi dio knjige bavi tržištem i potrošnjom, drugi dio, naslovljen »Osobna zadovoljstva, ranjena sreća«, propituje pet različitih modela koji daju odgovore na pitanje kako stojimo sa zadovoljstvom i srećom u našim društvima. Prvi od tih modela, nazvan *Penia*, ističe uzročnu vezu između materijalnog obilja i osjećaja nezadovoljstva.

No, autor s oprezom pristupa toj tezi, držeći da tragičnost modernog doba nije toliko rezultat žudnje za stvarima, koliko u sve težem odnosu prema sebi i prema drugima. Kako se u knjizi kaže, suprotno onomu što se stalno ponavlja, materijalna zadovoljstva prevladavaju nad nezadovoljstvima, a drugdje se gomilaju crni oblaci. Ne valja precijeniti čak ni često isticanu svemoć reklame jer reklama se više prilagođuje društvenom senzibilitetu nego što nameće nove putove. *Homo consumericus* je nestalan i distanciran, prije nego posve obuzet magijom reklama.

Drugi model koji se analizira jest kao paradoks hedonizma te je nazvan po liku Dioniza. Dionizov duh zazivao se šezdesetih godina seksualnom revolucijom i pozivima na uživanje ovdje i sada. No, Lipovetsky drži da su pogrešna tumačenja koja ističu povratak Dioniza kroz primjere hedonizma koji se očituje u deindividualizaciji, ekstatičnim usijanjima i stapanju u zajednici. Ispod prividnog oživljavanja orgijskih vrijednosti krije se invencija paradoksalnog svijeta individualističke hipermodernosti. Iako dolazi do formiranja komunitarističkih »mi« oni nemaju trajnu moć nad pojedincima, jer je riječ o pojedincima koji se zadovoljavaju kratkotrajnim prihvaćanjima grupnih identiteta. Unatoč tomu što se govori o užitku ovdje i odmah, dolazi do odgađanja užitka za budućnost i pojačavanja nadzora nad vlastitim tijelom i navikama. Čak i u svetkovanjima više nema pretjerivanja, koje je po Cailloisu predstavljalo njihovu bit. Današnja su svetkovanja razborita i ublažena, a hipermoderni pojedinac više radosti pokazuje kod kuće, pred televizorom.

Treći analizirani model prikazan je kroz lik Supermana, a odnosi se na kritiku onih socioloških pristupa koji su u natjecanju i nadilaženju sebe pronašli ključne motive suvremenog svijeta. Po tim pristupima natjecanje nije više ograničeno na profesionalnu sferu, nego se proširilo na sve sfere života, a najočitiije je zagovaranje natjecateljskog duha u sportu i seksu. Prema Lipovetskom, taj pristup zanemaruje narcističke strasti koje vode suvremenog hiperpotrošača da u svemu traži užitke veće ugođe, prije nego težnju da nadmaši samog sebe. Zato i prikazi koji idu za tim da istaknu pomamu suvremenih društva za natjecateljskim seksom propuštaju sve one podatke koji pokazuju da je naša svakidašnjica obilježena i potragom za ljubavlju.

Nemeza, božanska snaga koja je Grcima predstavljala načelo zavisti, četvrta je figura kojom se autor bavi kako bi propitao suvremenog pojedinca i pristupe koji nam ga nastoje približiti. Pitanje je naime, donose li moderna društva uvjete u kojima ljudi postaju sve više zavidni zbog materijalnog blagostanja drugih. Brojni autori su se još od Tocquevillea potvrdno izrazili o tom pitanju, a jedan od njih, Daniel Bell, pisao je o »institucionalizaciji zavisti«. No, Lipovetsky drži da je danas emocionalna potrošnja prevladala nad statusnom potrošnjom te da to što drugi posjeduju materijalna dobra više ne može snažno pobuditi našu zavist. Danas je briga za osobnu sreću prevladala nad radošću zbog tuđe nesreće.

Konačno, *Homo felix* slijedi kao posljednja analiza i to kao naslijeđe onih misaonih napora koji su sreću držali obećanjem koje će povijest ispuniti

čovjeku. Prosvjetitelji su tako, nasuprot religijskim zazivanjima onostranosti, postavili ovostranu sreću kao ideal.

No, dominantan trend se preokrenuo, istaknuti mislioci današnjice drže da je uzdizanjem sreće u normu naša epoha učinila još težim iskušenje neuspjeha sreće.

Pa ipak, koliko sva katastrofična tumačenja svijeta pogađaju bit? Lipovetsky drži da je pogrešno zbog očitog neuspjeha materijalnog obilja da nužno donese i obilje sreće propagirati strogost u materijalnoj potrošnji. On drži da analiza suvremenog svijeta mora uzeti u obzir oprečne snage koje danas djeluju, napetosti među vrijednostima, proturječna očekivanja. Nije neobično da se zato u knjizi više puta ističe pojam refleksivnosti, tako omiljen među vodećim suvremenim sociolozima, čak i kad ga koriste u ponešto različitim značenjima.

Iako se na kraju knjige priželjkuje dan kada će se potreba za samoostvarenjem odvojiti od trke za potrošačkim zadovoljstvima, to ni u jednom trenutku ne dovodi do kompromisa s pristupima koji pojednostavnjuju suvremene paradokse.

Lipovetsky u svojoj knjizi ne pri staje na rješenja koja suvremenog pojedinca, makar i kao turbopotrošača, odvajaju od njegovih nepredvidivih hirova. Kritizirajući modele koji su izabrali takav pristup, autor nastoji doprijeti do izmiješanosti praznine i bogatstva koje se često previđa, doprijeti do hiperpotrošača obilježenog svim njegovim paradoksima.

Mateo Žanić

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Vukovar*

Konrad Paul Liessmann

Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja

Zagreb: Jesenski i Turk, 2008, 154 str.

Kad neka knjiga s područja društveno-humanističkih znanosti u samo tri godine nakon prvog objavljivanja doživi i svoje 16. izdanje, zasigurno je riječ o iznimno zanimljivoj i intelektualno vrlo poticajnoj knjizi. *Teorija neobrazovanosti* istaknutoga austrijskog znanstvenika i sveučilišnog profesora na Filozofskom fakultetu u Beču primjer je takvog djela. U samo nekoliko mjeseci nakon pojavljivanja ovog naslova u hrvatskom prijevodu, »Liessmann« postaje učestala tema, više ili manje formalnih, razgovora u našoj akademskoj zajednici.

U ovoj knjizi raspravlja se o društvenoj ulozi obrazovanja, znanosti i znanja te o njihovu vrednovanju u današnjem društvu koje se, osobito u političkom diskursu, često naziva *društvom znanja*. Kritika koncepta društva znanja osnovni je motiv ove knjige. Liessmann argumentira kako ne samo da ne živimo u društvu znanja, nego je suvremeno društvo prožeto diferentnim manifestacijama neobrazovanosti. Kroz cijeli tekst zamjetan je Liessmannov izrazito kritički stav prema aktualnim tendencijama u sferi obrazovanja u današnjoj Europi. Tako, uz mnoge druge, u središte kritičkog razmatranja dopijevaju teme reforme obrazovnog sektora, komercijalizacije istoga, pa i pitanje medijskog tretiranja znanja. Oštrica Liessmannove kritike najviše je usmjerena protiv inficiranja obrazovnog sustava i